

753

0-1-1

~~AM/9/86~~
Byale rites of Tsatane.

A. Mampuru.

1/15

b

Koma ya basitsana

K34/86

"Bale".

1 Basitsana ba ba buludi ba bitswa xore ke "Bale" xe ba setse ba le mo komeng ba bolla.

Mathomong a kwedi ya Phupu (September, 1945) kxosi ya motsana wa xesu Sefoxole labu o ile a tsebisa sethsaba xa xaxwe xore lenyaxa ka kwedi e ke ntsha koma ya basitsana ka xona lena batswadi ba bana ba basitsaba itukiseng. SETHSABA SA DUMELA SA thabela ke taba e e kwetse e amoxetswe ke sethsaba ke xe ko thoma xo kwala ka mehla mo motseng ka mantsibua a mang le a mang dikosana tsa dikopelo le meropa mo xorong a motse wa Tsatane tsa boituki-setso bya tsa pollo ya bona xore mohlang ba hlaxang e bang Bale ba tle ba kxone xo opela ba dirile fao tekanyo ya beeke tse tharo ba rutantshwa ke baxolwane ba bona badikxarebe le ba ditsibula

2 le bamathari. Ya re ka la 20-9-1945 e sa le boxexo okxosi wa wa lla basitsana bohle ba swanetseng xo wela ba kxobokana mo tlatsweng la mosate ba na le baxolwane ba bona ba dikxarebe le ditsibula yo a se nang moxolwane a tla le motswadi wa xaxwe, kwa fihla ka lona letsatsi leo basitsana ba 56, ba ba yang xo wela xo thoma ka ba nyaxa e 12 xo fihla ka ba nyaxa e 19. E sa le boxexo ba tswa ka kxoro ya mosate ba ya motaxeng ba na le dikxarebe le ditsibula ba swere dikxati tsa meretlwa ba ya xo hlwa xona letsatsi ka moka. Xe ba bowa ba tla ba tloditswe ka motaxa e le ba basweu ba tloditswe motaxa. Ka lona letsatsi leo xe ba ile motaxeng, basadi ba baxolo bona ba ile nokeng xo yo lukisa bodiba

3 byo tso Bale ba tlilexo hlapiswa ka xo kyona. Ba ya ba na le ngaka ya bona e ba e kxopetseng xore e tle e tiise bodiba bya ka xo ke a dipheko tsa xo efa baloi ba ba ka tlang boxexo ba tla ba thsela dihlare tsa bona tsa mefolo. Ngaka e le yona ke ngaka ya mosadi.

K34/86

Xa letsatsi le sobela Bale ba a tsena mo mosate ka moxobo o moxolo ba xahlanetswa ke bo mmabo ka mekxosi le mekxolokwane, xe ba le mo kxorong ya mosate kxosi ya mosadi e beakanya bale ba ka maemo a bona xore bohle ba tsebe xo re kxosi ke yo; o hlatlama ke yo, yo o hlatlama yo xo fihla ka yo eleng wa mafelelo.

Yo a bitswang xore ke moswari wa sesa (serumula) ke xore yo elexo molata wa bona ka moka. Ka ona mokxwa o ba beakantswexo ke kxosi le baeletsi ba xaxwe ka ona kxati ya bona ya koma e tla

4 ba itiya ka yona tokoloxano ya peakanyo e ya bona moitei wa babuludi ke yena kxosi ka nosi o thoma xo itiya yo ba reng ke molubi ke xore motho wa kxosi yo a disang kxosi kae le kae mo kxosi e sepelang xona yena o mo etile pele ke yo a rwalelang kxosi mabotha ta le kxati xe ba itiya yena pele ke xore xe e ka xoba kxati e ba itiyang babuludi ka yona mohlomong e loilwe ka bobi e na le mefolo mo xo yona a e tie molubi pele xore xa e na le bosoro (bore) bo fete le molubi yo, kxosi e phele. O fetsa xo tla ka yo a bitswan xore ke moswari wa sesa (serumula) ke xore yo a xoletsang kxosi mollo xape e leng molata wa babuludi bohle x yo ba reng xo itiya yena ba itie lefsika ba lahle kxati e kwa kxole kxole xore e se ke ya hlwe e itiya motho ka xore e tieile molata. Moswari wa

5 Sesa (serumula). Ka la 21-9-1945, e sa le bosexo xo lla mokxosi babuludi bohle ba kxobokana ka kxorong ya masate e mongwe le e mongwe a tla le motswadi waxaxwe yo a se naxo motswadi elexo sesuana a tla le mokolwane xona moropa wa letswa xwa iwa nokeng xo tsamauwe xo opelwa moropa o letswa. Bale ba iswa kwa nokeng ya Phirwa mo bodiba bya xo hlapisa bale bo lexo xona. Modiro o wa xo hlapisa bale o dirwa matsatsi a 10, la 11 ke la xo yo laela xo hlapa. Kapelo ya bona ya letsatsi la mathomo xe ba e ya nokeng e ba e opelang xe ba e ya le xe ba bowa e re: "Wa ntudisa ke robotse moloi a xale moloi wa bana besu".

Kopelo e e opelwa ke bona bale mmako le batswadi le methepa yohle le mathari le ditsibula. Letsatsi le la pele xe ba sa ya nokeng

6 Bale ba ile ba tswela ntepa le lebole, xe mantsibua ba boa ba buile ba tswela ntepa le thethwana tsona e bile ditswalo tsa bona ka lebaka ka moka, xe ba sa hlapa. Mosadi wa moima le kxarebe e imilexo xa ba dumelelwa xo ka tsena mo todibeng bya bale bya xo hlapa xo a ila. Ngwale yo elexo moma le yo a nang le ngwana xa ba dumelelwa xo ka nlapa xo tee le bale ba bangwe, ba e sa lexo ba ba iphsinaxo. Baima le ba batswetsi ba diretswe bya bona bodiba ka xo se le, ka tlase xa byo bya ba e seng baima le batswetsi. Koma ya basadi ya byale xa e etse ya banna, xa e niaxelwe xe mositsana a ka hlokeka letsatsi la mathomo xe baya xo hlapa xona ke moka o setse, a ka se ke a hlwe a kxona xo tsena xo bona sehlopheng sa babuludi bohle, ka xona koma ya basadi xa e

7 hlaxelwe. Letsatsi la bobedi le lona mokxosi o lla e sa le bosexo pele xa dikxoxo xa di oloxa, o bitse bale xona bale ba tla ba etswa ka maxaeng a bona ba tlala kxoro ngwale e mongwe le e mongwe o tla le wabo yo a mo hlapisang ka nokeng yo elexo moditi wa xaxwe, xona molitsi wa moropa o a letsa xo a thathomoloxwa xo iwa nokeng ba tsame ba sepela ba opela ba re, (2) "Morula nka wa selemo ka lomeletsa diratha". Xe ba fihla ba hlapiswa ke basadi xoba methepa ba tsena mo bodibeng ka tokoloxano ya bona ka mo ba beakantswexo ka xona ka maemo a xo tswalwa xa boxosi bya bona xore e mongwe a tle a tsebe xore ke feta ke yo ka boxosi, yo le yena o tla tseba xore mo bexasing bya kxoro ya xesu mo tswalong a tle a

8 tsebe xore moxolo wa ka so. Esexo boxolo bya xo belexwa eupya boxolo bya madi a boxosi le bokxoma le bokxomana. Xe xo tsenwa bodibeng xo tsena yo ba reng ke molubi pele, maleka dixale. Moraxo xo tsena yo e leng kxosi xona ba tla tsena ka xo latelana ba itiwa ka kxati xo fihlela ka mafelelo a bona bohle molata

K34/86

moswari wa sesa (serumula) xe ba iteile yena kxati e a lahlwa.

Ka la boraro (3) xe ba e ya xona nokeng ba tsame ba opela ba re: "Nku ya bo rara moxoxobe kxapa ke a hlotsa".

Ka la bone (4) ba tsame ba opela ba re: "Kolobe tsa dinanailu dithsepi maota a sa lewe".

bale ba dijo tsa bona tsa bosasa ba di isetswa kwa nokeng ba jela xona ba tla mantiboya ka tsatsana sobela letsatsi ka moka ba le hlwa kwa nokeng. Dijo tsa mantiboa dilalelo tsona ba di tlišetswa mo mosate, bale bohle ba jela mo kxorong ya mosate, xe ba feditse xo ja xona ba ya maxeng xo yo robala.

Ka la xo fetsa seatla ba bole ba tsame ba sepela ba opela kopelo ya bona ba re: "Manong a masweu maxowa, manong". Ba opela kopelo ye xe ba e ya le xe ba bowa moropa o fela o kwala xare xa mantsu a batho.

Ka la xo selela xe ba e ya le xe ba bowa ba opela ba re: "Mokatli o belexe dilwana ka moraxo".

Ka la xo supa ba ya ba opela ba re: "Bana ba lena ba mahlale hlale ba xo bolela dikoma le ba botseng ba se boleleng koma tsa batho".

Ka la se swai (8) ba opela ba re: "Ngwajana xe a sia xo bolla re epa ka diepo ngwana boi a sale maboi a lapeng labo.

Ka la senyane (9) ba opela ba re: "Moxo ngwale re bulele molata xa bulelwe kxoro.

Ka la lesome (10) ba opela ba re: "Bo mme nthwareng bohle".

Ka la (11) lesome le motso o tee lona ke la mafelelo, xo hlapiswa xa' bale xo fedile xo tla thomexa e mengwe mediro ya dikoma. Kopelo ya bona ya la mafelelo a xo laela xo ya nokeng e re: "Tlou tsa laela madiba kxolo marata di laela".

11

Ka lona letsatsi leo la tailo xo tla lala xo binwa bosexo ka moka xo opelwa tsona dikosa tsa koma. Dikopelo tse tsa koma xa di opelwe ka mabaka ka moka di opelwa fela mabaka a dikoma xa koma ya basadi e sa bolle xa di opelwe xe motho a di opela o tla kwa basadi ba mo kxalema ba re, o reng o opela dikoma! Xe bafeditso hlapa ba dutse mo xae ba dira mediro ya mosate xo rema mahlaku a xo axa siphao tsa mosate le xo rema mahlaka a xo tla xo axa Thupa-ntlo ya bona le xo ya kws dithabeng xo yo xarola byang bya mphafa wa xo tla xo rulela thupa-ntlo ya bona, le batho mo xae ba kxona xo ba adingwa xo kxosi xore ba yo ba direla mediro ya bona xomme bona ba lefa kxosi xore ba yo ba direla mediro ya bona xona, bang bareka matla a bona bale, ka xore ba yo ba lemela masemo, bang xo yo ba hlaxolela, bang xo ba ela mahlakung xoba kxonyeng bang xo yo ba rwalela mabyang a bona a a sexilwexo kxole xoba a rekilwexo kxole, batho ba bohle ba nthsa ditseka xomme tseka tse ke tsa kxosi ka xore koma ke ya bo kxosi le batho ke ba kxosi. Ka moraxo xa kxwedi le matsatsi a 14 kxosi a laela batswadi bohle ba Bale a re: Itukiseng bale ba swanetso ya molapong, ka lona leo la tsebiso bale bohle ba ile ba hlobya maetsana a bona mo dihloxong ba sala ba e na meriri mo hlaxong. Ka laka moswana methepa le ditsibula ba tsoxa e sa le bosexo ba sobelela dithabeng tsa Mmathakane ba re ba ile xo nyaka koma ya masupyane basadibaxolo ba hlwa ka nokeng ba re ba kxoka masupyane bale bona ba hlwa ka mo xae ba nnesi, mantsibua ka tsatsana sobela xwa kwala moropa le dikosa ka lehowa le kxexolo la methepa le ditsibula tse di tswang xo nyaka di koma ya masupyane, ka lefsifsana bale ba tsewa ke yona

12

- methepa ela ya ba isa ka mosate. Basadi-tia le bakxekolo bona
 13 ba duta ka kua mosate xo fela xo kwala modumo o nkexo ke wa
 pula; ba re ke masupyane, o swerwe ke tlala o nyaka xo metsa bala,
 ka lona letsatsi leo, bale le bona ba hlwele ba se ba ja selo ba
 hlwele le tlala letsatsi ka moka ka xore ba ya xo metswa ke masu-
 pyane. Xe bale ba fihla modumo wa fele o xola xape le xape
 dikosa tsa xo opelela masupyane tsa fela di kwala, bosexo dikosa
 tsa homolela le ona modumo wa Masupyane wa homola. Polelo e re:
 Ka lebaka le xe xo kwala dikopelo le modumo ke lebaka le xe
 masupyane o metsa bale ka xore o tlišitswe mo mosate xore o tle
 o metse bale (babuludi) xomme xe o sa hlwe o kwala modumo ke xore
 o feditse modiro wa xo ba metsa ka moka; le baopedi ba hlila ba
 14 ba ba opeleleng ka xe bale bohle ba meditswe ke masupyane, lona
 letsatsi leo la masupyane e ba tsatsi la lexolo xo marata-koma ka
 xore xo tla batho ba banthai le ba ba tswang dileteng ka lona
 tsatsi leo la masupyane mono xa xesu xo be xo tšile batho ba
 dilete ba ba tswang xa-Moxaswa, Milokong, Mhlaletse, Madibong,
 Masadi, Makxane, Radingwana, Sexolo, Manganeng, Mphanama, ba tšile
 modirong wa masupyane xe o tšile xo metsa bale. Xo hlabeng xa
 lona letsatsi leo la masupyane xwa rongwa dikxarebe e sa le
 bosexo kua dithokxwaneng tse bapetseng le mo xae kraufsi le
 motse wa mosate ba re: Ba ya xo nyaka bale mo masupyane o
 ba hlatsitsexo xona, bona ba tla ba hwetsa mo tlase xa mehlane ya
 mo xae ba lapile ba swerwe ke tlala ka xe ba hlwele ba bile ba
 15 letse ba ja selo xona methapa e a ba tsea e ya nabo ka nokeng,
 batswadi ka lebaka la dijo ba ba tlišetsa dijo ba hlwa mo nokeng.
 Ya re ka merithi ba thatamoloxa ba leba mo ba rexo ke molapong
 elexo kuwa thabeng xonafao ba feditse kxwedi tse pedi (2) ya
 boraro ke ya xo foloxa xo tla xae. Kua thabeng ba dula le
 kxarebe e e kxethilweng ke kxosi xore e be moditi wa bona (modisi)
 yena modisi yo o lefiwa ke matla a babuludi ka xo mo direla xo mo

K34/86

- rwalela dikxong xo mo remela mahlaku xo mo lemela thsemo le xo mo
hlaxolela ngwang mo thsemong badisi e ba ba ba bedi kxarebe le
mosadi wa lethari xoba tsibula bona ke badisi le bakxalimi ba
ba ba ba dirang diphoso. Bale xe ba le kua thabeng ba isetswa
16 dijo ke batswadi ba bona ka bosasa byo bong le byo bong le mantsibu-
a mangwe le a mangwe. Thaba e ba dulang xo yona xa e kxole le xae
e okametse motse leina la yona ke Hlabanamane. Xona kua nthse
ba axelwa serotha ke basadi ka mesasa ya mexoto kobo ya bona ke
mollo, matsatsing a dipula ke mohlako o moxolo ka xore serotha se
sa bona xa se rulelwe ka byang se rulelwa ka mesasa. Le xona
kwa thabeng e ile pele ngaka ya bona ya tla xe ba axa serotha se
ya bona bale ya mosadi a tla a tiisa felo fao ka xo bea diheko
ngaka e e nyakilwe ke kxosi e lefiwa ke yena. Mohlang bale ba
aloxa thabeng ba tloxa ba e ya ka xae, serotha sela sa bona
sa thabeng se a thungwa ka mollo xe ba fihla xae ba hwetsa
17 banna ba ba axetse ngwako o o bitswang Thupa-ntllo. O axilwe
ke banna ka diphata tse bona ka nosi ba di remilexo ba balela ka
palelo tse dinyakilexo ke bona le dinti. Ba rulela ka byang
bya mphafa bye bo xarotseng ke bona babuludi ka bo bona, modiro o
banna ba o dira e le ka taelo ya kxosi ya monna, xe n xe banna ba
feditse xo thoma basadi ba axa leboto ka dithlaka tsa mahlaka
a mabele tse bale ba di sexilexo mo masemong. Ngwako o wa
serotha o lokiswa pele xa xe bale ba oloxa thabeng (molapong)
xe ba e tla xae ba hwetsa o fedile. Ngaka le yona e bile e feditse
modiro wa yona wa xo bea dipheko le dihlare tsa xo efa baloi
ba ba ka tlang ba thsela mabore mo tulong le thobalong ya babuludi.
18 Xe bale ba foloxa molapong (thabeng) ba foloxa e le mantsibua xe
letsatsi le e ya a dikelo. Ba leba ka mosate mo thupantlo ya bona
alexo xona ba fihla ba fiwa dijo. Xe ba lle ba opela kosa ya bo-
na ya xo reta sefero xe ba feditse ba iswa ngwakong wa o
thupa-ntlong ba robala xona.

19

Bosasa ba hlwa letsatsi ka moka ka mo thupa-ntlong ka merithi ba iswa kua nokeng xo yo tsweswa setswaro se sengwe ka xe ba ile xe ba sa ya molapong ba be ba tswere ntepa le thethwana. Xe ba fihlile thabeng ba lahla ntepa le thethwana ba tswes makxeswa a mengato byale ka xa nka ke basimanyana lebaka ka moka kua thabeng ba phela ba ngatile xo fihla mohlang xe ba oloxile xona ba iswa kua nokeng xo yo tsweswa setswaro se sengwe xo lahlwa makxeswa ale nkexo ke a basimanyana ba tsweswa Setepa le Sekxethu ke xore ntepa e se nang makobe ya moxaswa wa kxomo le thetho ya kxomo e sa tlokwang mohlang ba tswalang setepa le se-kxethu xo bolelwa xore lehono ke tsatsi la xo roka bale, xona ka tsatsana sobele basadi mathepa xo rotoxelwa ka mosate ka mekxosi le mexobo ya dikosa moropa o fela o kwala xore bare lehono bale ke basadi ba rukilwe, ka lebaka la xe e le bale ba ba rukilwexo xa ba sa robala ka malapeng a bo bona, ba robala mo mosate ka mo thupa-ntlong ya bona. E mongwe le e mongwe xe a tsoxa o ya ka xabo xo yo kxopela dijo mantabua o a bou xo tla xo robala mo mosate.

20

Xe ba e-tla malaong ba tla ka moraxo xa xe ba lle dilalelo, xona ba tla mosate ba kxobokana mo kxorong ya mosate le modisi wa bona a na nabo la thoma xo opela kopelo ya bona ya xo reta sefero ba re, "Serotsanyana mpoetse ntlong ke tswele, ngwale bolela mmaxo re kwe. I lme ke mahlako wa Dimo wa Hlabirwa. II lme ke mahlako wa Ngwato wa Bauba."

Basitsana ba baluludi xa ba rete kxoro bona ba reta sefero, kxoro e retwa ke babuludi ba masoxana xe ba bolla koma ya boxwera, ka xona bona ka xe ba bolla ka taelo ya kxosi ya monna ba reta kxoro ele ya monna. Basitsana bona ba reta sefero ka xe se ro e le sa kxosi ya mosadi le bona ba bolotswa ke yona kxosi ka ditaelo tsa xaxwe.

K34/86

- 21 Xe masoxana a reta kxoro la opela ba eme mo xare xa kxoro ba kxo-
bokane fa kxorong xo byale le basitsana ba opela ba eme mo sefero-
ng sa lapa le lexolo la mosate. Xe basitsana ba mono ba re:
eme ke mahlako wa Dimo ba supa mosadi e moxolo yo eleng modula
setulo sa boxosi wa mono Tsatane, ke yo ba thomang xo reta yena.
Xe ba re: Mahlako wa Ngwato ba supa mosadi yo eleng yo a
hlatlamang wa kxosi mo bodulong bya boxosi. Ao retwa ba
babedi feela. Xe ba feditse xo reta sefero xona ba ka ya kua
thupa-ntlong ya bona e e axilwexo ka mafuri a lapa la mosate le
lexolo ba na le modisi wa bona xo yo robala xoba xo lale ba
opediswa ke methapa ya motse le basadi ba ba ka ratang xo lale
- 22 ba itisitse ka xo opedisa bale. Ka lona lebaka le la xe ba sa
tswa xo foloxa thabeng ba rutwa ka mehla ke tsona dikxarebe le
batswadi mantsibua a mangwe le a mangwe kopelo e e bitswang xore
ke ya xo reta Morula yona ba e rutwa mo thupa-ntlong ka moraxo-
xa xe ba feditse xo reta sefero ba tsea lebaka la kxwedi ka moka
xe ba opediswa kopelo e ya bona, moropa le mantsu a bona bale
a fele a kwala ka xo hlatlolana le modumo wa xo letswa xa moropa.
Matšatsi a mangwe le xo robala xa ba robale ba lale ba opela
bosexo ka moka ba re: ke selala se eme. Ba lale ba opela
xofihlela xa xo esa ba opela ba bina, xo bina xo bina dikxarebe
le basadi bale ke ba xo opela feela. Bale xa ba bini ka xobane
- 23 ba rukilwe ka xona ba sitwa xo bina ka xe le xe ba sepela ba sa
kxone xo sepelesa ba sepela fela ka xo nanankela, xo a ila xo ka
bona ngwale a sepelesa xoba a thsabesa ka lebaka la xe ba sa
rukilwe. Kopelo e ya bona ya xo reta morula e re: "Morula
o nka o rema ka o isa modumong ka o isa xo rare xa Hlabirwa esu,
wa Ngwato a Dimo la Hlabirwa, Ngwato Modumong". Yona kosa e ke
e ngwe ya dikosa tse kxolo mo koseng tsa koma ya basitsana
xa xo koma e e ka aloxang e esu ya rutwa le xo tseba kosa

K34/86

e ka xe e bitswa xanthe xore ke thapelo ya xo rapela ladimo xore
 ba lote koma e e phele xabotse e be le mahlatse xore methapa ya
 yona e tle e nyalwe ka bothakxa e leletswe moropa o betlilweng
 ka morula mohlant ba nyalwang.

24

Xe xo sele letsatsi le hlabile ba letse ba opela xoba ba
 robetse mo thupa-ntlong pele xa xe ba etswa modisi wa bona o tla
 ya ka lapeng xo mohumaxadi (kxosi) xo yo nyaka taelo ya xe e ka xo-
 ba babuludi ba ka ya xona xoba modiro o mongwe o ba ka yang
 co ona, xe taelo ele xona yena kxosixadi o tla e nea modisi wa
 bale xore a ye xo e nea sehlopha sa babuludi pele ba e tswa
 thupa-ntlong; xona xe ba filwe taelo ye e tswang kxosing ka modisi
 wa bona ya xore leho no le ya xo dira modiro bokete le xo ba le
 ya xore le xore, le xoba xa xo modiro xona bale ba a tswa
 thupa-ntlong ba ya maxaeng a bona xo yo nyaka tsa xo ka ja. Xe
 ba lle ba ba mo mosate xo tla xo dira mediro ya mo lapeng la mosu-
 te xo bopa meboto ya bpa le mebotwana mo lapeng xo ritela meboto
 le meboto le lebato la lapa, le xo hlatswa dipitso tsa mosate le
 xo ya kxonyeng ya mosate, xe mo mosate xo se na modiro modisi
 wa bona a ka ba tsa a ya le bona medirong ya xaxwe e byalo ka xo
 ya masemong xo yo hlaxola xoba xo mo ela xo roba dikxong. Ka
 lebaka la xe koma ya basitsana e bolla masemo a mosate a lengwa ke
 bona babuludi le xo hlaxola xo hlaxola bona. Ka mabaka a mang
 xe ba sa ye medirong ya mosate xoba ya modisi, ba iswa mo tlabeng
 ke yena m disisi wa bona wa kxarebe xoba wa mosadi, modiro e yo
 hlwa ele xo nyaka matlana a e ka bang dithsilo tsa xo sila bupi
 bya xo apeya boxobe, tsona ba laetswa ke modisi ba di batola
 xabotse ba bang ba bohale ba nyaka ka nosi ba di batola ba di
 beetla xabotse xore di lokele xo sila. Xape ba rutwa le xo kxetha
 matlana a e ka bang lwala la xo sila ba le batola xabotse, xona
 xe le fedile modisi a ka tsebisa kxosixadi xore re betlile matlana
 a xo sila (lwala) malwala ao a bokete le bokete. Xona kxosixadi

25

26

o tla kxopela kxosi ya monna xore a rome masoxana ba yo kxokolosa
malwala ao xore a tle ka xae. E tle e be nala tsa mosate.
Dithsilo le tsona di iswa mo mosate tse ding di tsewake modisi wa
bona tse ding bale ka bo nosi bya bona ba ka di tsea tsa ya
malapeng a bo bona xoba xo romela xo fa baxwera ba bona ba mo
27 motseng. Malwala a nyakilweng ke koma xa a rekiswe, xa a bapatswe
xo tee le tsona dithsilo di fiwa feela e seng xo rekwa le xo
rekiswa. Motho mang le mang yo a nang le modiro e ke ba xo lema
xo hlaxola xo robelwa dikxong xo rwalelwa dikaxo, a ka na a nthsa
setseka sa xaxwe a isa kxosing a kxopela xore a yo direlwa ke
moma o a dumelelwa a ka nthsa pudi, mabele, ntepa, thetho, mothoto,
ntlatla, thsaletse. Tseo ka moka a ka dumelelwa xo thwala bale
ka tsona xore ba mo direle modiro wa xaxwe. Ka dithemo tsa
dikaxo tse di kxobetsweng mo mosate, ke tsa kxosi, kxosi a ka
na a axa meaxo ya xaxwe ka tsona xoba xo thusa balahlexi le
28 badiidi ba motse wa xaxwe. Xoba xa e mong motho wa motse a ka
direxelwa ke kotsi ya mollo a swellwa, kxosi o kxona xo thusa
mosenyexelwa e mobyalo le xa ele sesuana xoba mohloloxadi.

Koma ya basadi e tsea lebaka la ngwaxa ka moka e bolla.
Xa lebaka la xo aloxa (xofetsa) le batametse xona kxosixadi o
kxoba piitso ya mahumaxadi o a ba tsebisa o re: Koma e budule
e swanetso solwa itokiseng xona batswadi ba bale ba tla tloxa ka
thabo ba yo nyaka dintepa le mabole dintepa tsa sexwa xabotse,
dipole tsa ohlwa tsa bapya xabotse ka bothakxa tsa bewa tsa
lokisetswa la kaloxo. Xwa nyakwa le makhura a lefehlo le matso-
29 ku a silwa a thaelwa maxapaneng a dula a letela la kaloxo.
Ka lona lebaka le la xe batswadi ba itukisa, bale mo thupa-ntlong
ba rutwa xo reta lesea. Ke xore: Ngwale e mong le e mong o
rutwa ke motswadi wa xaxwe sereto sa xabo le ka mo a tlang xo reta
ngwana wa xaxwe ka xona le ka mo a ka mo homotsang ka xona xe a lla
le xo rutwa xo homotsa ngwana ka xo mo reta. Ke fao ba bitsang

xore ke xo reta lesea, xape ba rutwa le xo reta sereto sa kxosixadi ya bona le kxosi. Xo tseba sereto sa kxosi le mphumaxadi le mo ba boaxo le maeno wa xabo bona le se ba se binaxo.

- 30 Xe modiro wa xo reta lesea o fedile xona, Bale ba iswa molapong xape xona xa ba yo diexa ba ya xo fetsa lebaka la matsatsi a lesome (10) feela, ka la lesome le motso o tee ba o foloxa xona xo laletswa moxofela tikoloxong mo mang le mang yo a bolotsang a nang le moloko o bexela ngwanabo xore re a aloxa, xona xo apeywa mabyalwa mo malapeng. Lapa le lengwe le le lengwe le nang le ngwale le apeya byalwa. Xo tsewa moeta o tee xoba mebedi e iswa mo mosate mo koma e yang xo aloxa nthse, serotha se la sa kua thabeng sona se a thsungwa. Batho ka bonthsi ba kxobokana mo mosate kxosi e bokale o hlabisa bale kxomo xoba dipudi e ba
- 31 monyanya o mokolo wa kaloxo. Ka lebaka le batho ba jang monyanya ka lona letsatsi le lohle baaloxi bona ba kua thupa-ntlong ya bona ba bolwa ditlopo tse botse le xo beanywa xabotse ke batswadi le baxolwane ba bonaba lekanywa dintepa tsa bona le mabole a bona a dirilweng ka xo ohlwa ka dinti tsa moxaba xoba boetse, dintepa ke tsa moxaswa wa kxomo. Bale xa bafeditse beanywa ba tlotswa ka makhura a lefehlo a hlakanetswexo le letsoku e sale ele ba bahulwana le ditswaro tsa bona di tlotswa ka ona makhura a a hlakantswexo le letsoku. Xe ba feditse beanywa xabotse ba tloditwe ka letsoku ba tswa ka sefero sa lapa la mosate ba tswela
- 32 mabole feela, ba sa tswala ntepa ba tswela kxorong ya mosate mo letlatsweng ba thabesa ba e tswa ka kxoro ba ya kua tlase molaleng kxojana le motse ba sepela ba e ya ba tswela ka pele feela ba sa tswala ntepa ba re ba ya xo kama maebana xe ba e ya methepa e ba swaretse dintepa le meteka ya thselana tsa maeba ba a ba latela xe ba fihla kua tlase hleng le diba byo ba beng ba hlapa xo byona xe ba tloxa nthse methepa e tla ba tawesa dintepa xa ba sa

33 sepela maraxo a le molaleng ba tsweswa dintepa tsela ba di leka-ntswexo ke batswadi ba tsweswa ke dikxarebe. Kxarebe e ngwe le e ngwe e swaretse ngwale wa bo yona. Xe ba tswele dintepa ba rweswa metekana ya thsela tsa maeba mo hloxong tsa bona xona ba leba xae ba tswa maebaneng ba btle ba rwesitswe meteka ya maebana. Xona ba tsame ba opela kosa ya bona ba re: Ntepa ya kxomo esu lebole la thata ya ka ba opela ba leba xae xo fihla mo mosate ba opela basadi ba bina.

34 Meteka (dithsela) e ya maeba e bitswa xore ke: Dithlapetsane, xe e rwesitswe mo hloxong tsa baaluxi. Barwesi ba baaluxi ke bona dikxarebe tse di ba tswesang dintepa, tsona di thsela tse tsa maeba di nyakiwa ke matswadi le baxolwane ba baaluxi pele xa lebaka la kaloxo le etla ba di lota mo malapeng a bo bona xo itukisetsa mohlang wa lebaka la kaloxo le fihlang. Xe ba fihla mo kxorong ya mosate mohlang walona tsatsi la kaloxo xe ba etswa xona maebaneng ba alelwa maxoxwa mo lapeng la mosate ba neiwa dikobo tsa xo robala. Batswadi ba ba tlišetsa maxobe ba sebetswa ka dinama tsa kxomo e kxosi e ba hlabisitseng yona, ba a robala mo lapeng la mosate. Ka la ka moswane e sale bosexo ba a tsoxa ba ya kxole kua sokeng ba na le modisi wabona ba tloxa ba sesu ba ja selo. Letsatsi leo ka moka ba tla hlwa ba sa ja selo ba hlwa le tlala, ba re ba ile lexotsaneng, ba hlwa ba letile lexotsana. Lona letsatsi le dialoxa di tsoxelang lexotsaneng ka lona, banna ba tla nthasa dikxomo e sale bosexo tsa iswa moxobo, ke xore: Dikxomo

35 di bulelwa e sale bosexo-sexo di sesu tsa kangwa di iswa mafulong kua sokeng, tsa hlwa di fula mamane a setse kua xae. Xe dikxomo di ile moxobo dialoxa di ile lexotsaneng. Basadi mo xae ba sale ba sila maupi methepa e ya xo roba dikxong ka mantsibua dikxomo di boa moxobo di sisitse mafsi di xapa ke banna le basimane xomme dialoxa di ba setse moraxo ba tsame ba opela ba re: "Phala mphe marula ke mone phuthi ke tswa kxole". Xe ba fihla ba xoxoxela

K34/86

36 mo mosate dikxomo di tsena sakeng masoxana a tswa ka dikxamelo
 ba tsena sakeng ba xama dikxomo mafsi a tlala meeta. a rwalelwa
 lapeng la mosate ke methepa basadi ba apeya maxobe ka mafsi a xo
 lewa boxobe bya mafsi byo bo bitswang lexala, bo lewa xaxolo ke tso
 na dialoxa ka xe xo apeetswe bona ba hlwele le tlala, le bohle
 ba tlileng monyanyeng wa kaloxo ya basitsana ba dilete le ba xae
 ba fepya ka dijo tse e ba monyanya o moxolo waxo thabela methepa e
 mefsa. Mo lapeng la mosate basitsana ba ba dialoxa ba fetsa
 matsatsi a lesome ba robala mo lapeng la mosate. batswadi ba
 ba tlišetsa dijo ka basasa byo bong le byo hong le mantsibua a
 mang le a mang. Masoxana a fela a e ya mo lapeng la mosate ba
 fele ba botswa xore sibaong methepa dithole kxethang lena thaka
 thsoxana.

37 Methepa e botswa xore lotang boxarebe, kxarebe e itota ka nosi
 bothepa bo a lotwa. Motho wa mosadi wa mahlahla a fele a tsena
 mo lapeng a hlakela ka lethabo a fela a re: Kxomo tsesu! Kxomo
 tsesu! Kxomo tsesu! Xe matsatsi a lesome afedile xona ba a
 phatlalala ba ya malapeng a bo bona, ke methepa baaluxi ba ka na
 ba nyalwa ka dikxomo le mapudi le manku.

38 Mositsana yo a ileng xe a e ya komeng a be, a le a letswe a
 imile xoba a na le ngwana yo a mo tswetseng ka xo lalwa, yena o
 bitswa xore ke letsopya. Xe a aloxa o aloxa ka thetho ya pudi e xe
 sexo ya nku ka xorethetho ya nku e tswalelwa bothakxa le botsoro.
 Xe ba etswa maebaneng xa a rweewe thlapetsane ya leeba ka xore
 thlapetsane e rwalelwa bothakxa, xa a robale kxaufsi le ba ba
 sa lalwang, xa a tlemelelwa xo ka ya lexotsaneng le ba bang,
 xa a tlemelelwa xo ka fetsa matsatsi a lesome a le mo lapeng le
 mosate, xe a rata aka ikela lapeng labo xo itulela xona ka moraxo
 xa kaloxo. Xe ba bowa maebaneng a ka na a ikela lapeng labo.

39

Fao xa a diri ka xo xapeletswa a ka dira fao ka xo rata xa xaxwe, le xa batswadi ba xaxwe. Xe a dula xona o swanetso xo itota xore a se hlakane le ba bang medirong ya bothakxa bya bothepa mo xo jeng a jele thoko le xo robaleng a robalele thoko le ba ba sa lalwang, ba sa imang ba senang bana (ngwana). Xa e ka ba xoba mohlomong mo mphathong o xo na le ba ba babedi (2) xoba ba bararo (3) ba ba letsweng bona ba tla sika xo tee basepela xo tee ba robala xo tee. Le xa ele ngwana wa kxosi o no dirwa ka mokxwa o tee le yo e seng wa kxosi fao xa xo hlaolwe xore yo ke ngwana kxosi xoba yo ke wa molata xoba wa lephatla. Xe xona a letswe o no sepediswa ka mokxwa o tee le molata le lephatla. O bitswa letsopya le mohla koma e ngwe e bolla e e latelaxo e yena a bolotseng ka yona a ka se ke a tsea kxati a itiya mmuludi xoba a hlapisa ngwale, a ka tiya mmuludi xoba xo hlapisa ngwale ka mahatho wa bobedi (2) xo o o mo latelaxo.

END. S. 753